

ЗОЗУЛЯ И.В. ПРИГОДНОСТЬ СИСТЕМЫ МВД УКРАИНЫ К РЕЗУЛЬТАТИВНОМУ И ЭФФЕКТИВНОМУ ФУНКЦИОНИРОВАНИЮ КАК ЦЕЛИ ЕЕ РЕФОРМИРОВАНИЯ: К ПОСТАНОВКЕ ПРОБЛЕМЫ
Исследована оценокно-качественная составляющая деятельности системы МВД Украины в отношении ее пригодности к функционированию по предназначению, в том числе к результативному и эффективному, а также показатели результативности и эффективности такого функционирования.

ZOZULJA I.V. SUITABILITY SYSTEM OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF UKRAINE TO PRODUCTIVE AND EFFECTIVE FUNCTIONING AS THE PURPOSES OF ITS REFORMING: TO STATEMENT OF A PROBLEM

The estimated and qualitative component of activity of system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine is investigated concerning its suitability to functioning on applicability, including to productive and effective, and also parameters of productivity and efficiency of such functioning.

О.О. КНИЖЕНКО

канд. юрид. наук

Національний університет внутрішніх справ

УДК 343.2.01

ВПЛИВ КВАЛІФІКУЮЧИХ ОЗНАК НА МЕЖІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ САНКЦІЇ

Порушуються питання диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності, співвідношення обставин, що обтяжують покарання з кваліфікуючими обставинами, впливу останніх на побудову кримінально-правових санкцій.

Питання вибору форми реагування на вчинене винним, застосування заходів кримінально-правового впливу багато в чому визначається тими потенційними можливостями, які закладено у відповідній санкції законодавством. У наш час, коли формування кримінально-правової політики зазнає впливу від певних політичних сил, постає проблема вироблення певних правил, принципів, які повинні бути витримані при побудові кримінально-правових санкцій, що сприяло б формуванню обґрунтованої пенітенціарної політики держави.

У доктрині права кримінально-правові санкції досліджувалися в монографічних роботах П.П. Осипова, Ю.А. Демидова, І.Я. Козаченко, С.І. Демет'єва, А.П. Козлова, А.І. Коробєєва, Л.Л. Круглікова, В.П. Проценко, Д.О. Хан-Магомедова та ін. Однак до однієї з найбільш актуальних та найменш розроблених проблем слід віднести теоретичні основи побудови кримінально-правових санкцій. Очевидно, ця проблема потребує не лише кримінально-правового вивчення, але й кримінологічного. Враховуючи, що більшість робіт, які присвячені дослідженню окремих видів злочинів або взагалі обходять питання побудови санкцій, або розглядають його поверхнево, обмежуючись лише окремими постулатами, означена проблема значно поглиблюється.

Приймаючи до уваги той факт, що розроблення цього питання потребує комплексного дослідження, оскільки законодавець, визначаючи межі караності, намагається

врахувати обставини справи, що сприяли б обранню судом справедливого покарання, а доктриною права до кола кримінально-правових засобів забезпечення справедливості покарання в ході індивідуалізації останнього відносять, по-перше, принципи призначення покарання, по-друге, санкцію як законодавчу межу вибору судом покарання, по-третє, критерії його призначення [1, с.4], за мету цієї роботи обрано дослідження впливу кваліфікуючих ознак на межі кримінально-правової санкції. Наведено додаткові аргументи на користь того, що кваліфікуючі ознаки мають на меті, з одного боку, індивідуалізувати кримінальну відповідальність, з іншого - уніфікувати її.

Поділяючи думку науковців у тому, що мірилом справедливості є масштаб учиненого та особистість винного [1, с.13], слід погодитися, що поглибленню процесу індивідуалізації кримінальної відповідальності сприяють пом'якшуючі та обтяжуючі обставини [1, с.14]. У застосуванні єдиних меж санкції при обранні покарання за певний вид злочину й проявляється справедливість. Тому рівноправність та індивідуалізація - дві основоположні ідеї, що становлять собою зміст принципу справедливості [1, с.15].

Досліджуючи питання впливу кваліфікуючих ознак на межі кримінально-правової санкції, слід окрему увагу приділити співвідношенню кваліфікуючих обставин із обставинами, що обтяжують покарання. У науковій літературі не має однозначного погляду стосовно їх визначення. Деякі з науковців вказують на їх різну юридичну при-

роду [2, с.18], інші – не поділяють цієї позиції [3, с.36]. З метою розмежування цих обставин, Т.А. Леснієвскі-Костаревою запропоновано створити законодавчу базу інституту кваліфікуючих та привілейованих ознак у Загальній частині кримінального закону [4, с.177]. Кругліков Л.Л. визначає обставини, що обтяжують та пом'якшують покарання як фактори об'єктивного та суб'єктивного порядку, які стосуються злочину та особистості винного, свідчать про більшу чи меншу суспільну небезпечність злочину й винного, або ж стосуються лише особи винного [1, с.30]. З ним можна погодитися у тому, що зазначені обставини не можуть збільшити чи зменшити підставу для державного осуду, оскільки підставою кримінальної відповідальності є наявність у діянні особи складу злочину, однак вони здатні впливати на його межі [1, с.42].

На нашу думку, кваліфіковані обставини та обставини, що обтяжують покарання, є нічим іншим як обставинами, що характеризують учинений злочин та особу винного. Така їх належність свідчить про спільну для них ознаку – підвищений рівень суспільної безпеки вчиненого діяння та особи, яка його вчинила. Тому з метою забезпечення справедливості, яка, як вже зазначалося вище, перш за все, виявляється в рівноправності та індивідуалізації, законодавець в одних випадках ці обставини визнає як кваліфікуючі, в інших – як обтяжуючі. Це твердження, в свою чергу, ставить під сумнів думку тих науковців, які розглядали кваліфікуючі обставини значно вужче, ніж пом'якшуючі та обтяжуючі [2, с.21].

Досліджуючи природу обтяжуючих та пом'якшуючих обставин, доктриною права пропонувалося визнавати їх засобом індивідуалізації кримінальної відповідальності. З такою позицією важко погодитися, оскільки ці обставини впливають не лише на вибір покарання, межі санкції, але й на вибір інших засобів кримінально-правового впливу, наприклад, звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям. Таким чином, можна цілком обгрунтовано припустити, що якщо вказані обставини зазначені у диспозиції норми кримінального закону, то вони покликані, перш за все, урівняти відповідальність (зробити більш уніфікованою), чого могло й не бути, якби ці обставини не увійшли до розряду таких. Тобто, тут відбувається індивідуалізація відповідальності на законодавчому рівні, на якому відбувається конструювання кримінально-правової санкції. У разі, якщо означені обставини віднесено до обтяжуючих покарання – мову вести можна лише про індивідуалізацію покарання, а не кримінальної відповідальності.

З наведеною думкою можна не погодитися, й обстоювати позицію, згідно якої на першому з вказаних рівнів відбувається не індивідуалізація кримінальної відповідальності, а її диференціація [5, с.69]. Однак підтримати таке твердження важко, оскільки диференціацію кримінальної відповідальності, перш за все, слід визначати як встановлені в законі різні її види (форми), або, в окремих випадках, можливість звільнення від її застосування. Разом із тим, вчені, які займалися розробленням питання побудови кримінально-правових санкцій, говорять про окремі правила, що повинен витримувати законодавець при їх конструюванні. Тому у науковій літературі цілком справедливо порушується питання уніфікації в законодавстві кваліфікуючих ознак [1, с.75].

У чинному Кримінальному кодексі (далі КК) до най-

більш поширених обставин, які визнані законодавцем як кваліфікуючі, можна віднести: повторність, вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб, організованого групою та тяжкі наслідки. При цьому чинний КК виокремлює повторність, пов'язану з судимістю та без такої. У науці кримінального права загально визнано, що рецидив злочинів несе більшу суспільну небезпечність ніж повторність, яка не пов'язана з засудженням. Аналіз норм КК свідчить, що цей принцип не завжди дотримується при побудові санкцій.

Таким чином, викладене положення дозволяє прийняти позицію тих науковців, які вважають, що кваліфікація злочину є початковим етапом, на якому вимальовується межі караності, повноважень суду, визначається санкція, яку належить застосовувати [5, с.278]. При цьому слід пам'ятати, що законодавець дозволяє призначити покарання більш м'яке, ніж передбачено законом (ст.69 КК), і визначає випадки, коли передбачене у санкції покарання не може бути призначено (наприклад, ч.2 ст.102 КК), застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст.75) чи звільнення від покарання (ст.74).

На сучасному етапі розвитку в криміналістичній літературі вироблені правила конструювання кваліфікованих складів [2, с.21-34], чого не можна сказати про правила конструювання санкцій, що негативно позначається на правозастосовчій практиці. Так, цілком справедливо відзначала Н.О. Гуторова, що в окремих випадках при здійсненні диференціації кримінальної відповідальності шляхом встановлення кваліфікованих складів злочинів мають місце випадки, коли максимальне покарання за частиною першою або другою статті КК є більшим, ніж мінімальне відповідно за частиною другою або третьою. Це дає можливість суду призначити за злочин, вчинений за наявності кваліфікуючих ознак, менш суворе покарання, ніж за злочин, де такі ознаки відсутні. За таких умов певною мірою нівелюється диференціація кримінальної відповідальності, знижується цілісність системи покарань [8, с.367].

Не можна визнати правильною позицію законодавця, коли він у санкції передбачає як альтернативу призначення покарання, починаючи від штрафу та закінчуючи позбавленням волі. Для наочності наведемо декілька прикладів: порушення законодавства про референдум (ч.1 ст.160 КК), випуск в експлуатацію технічно несправних транспортних засобів або інше порушення їх експлуатації (ст.287), пошкодження об'єктів магістральних нафто-, газо- та нафтопродуктопроводів (ч.1 ст.292). При цьому постає проблема визначення тяжкості злочину, оскільки законодавством передбачено покарання й п'ять років позбавлення волі та штраф. Крім того, конструюючи таким чином санкцію, законодавець цим самим нівелює застосування ст.69 КК, де передбачається можливість призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом.

У доктрині кримінального права неодноразово вказувалося на той факт, що конструювання санкцій у статтях, які мають частини, повинно відповідати правилу: мінімальний рівень санкції частини статті, яка посилює покарання, не повинен заходити за максимальну межю покарання, що встановлене за менш небезпечне діяння [4, с.323-329; 6, с.36-44; 7, с.14, 15; 8, с.367].

Крім зазначеного, науковцями вироблено ще одне правило, яке має бути витримано при побудові кваліфікованих складів злочинів – це поступовість введення нових видів

покарання [4, с.238; 8, с.329]. Як приклад порушення даної вимоги можна назвати: ст.169 КК (незаконні дії щодо усунування/удочеріння), ст.203 (заняття забороненими видами господарської діяльності), ст.311 (незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів). Аналіз санкції цих норм дає підстави дійти висновку, що недотримання означеного положення не лише ускладнює процес індивідуалізації кримінальної відповідальності, а, в окремих випадках, унеможливує призначення справедливого покарання.

Розробляючи питання відповідальності за злочини проти державних фінансів, Н.О. Гуторова звертала увагу ще на одне з положень, яке має бути витримано при конструюванні санкцій. Зокрема, при розробці законодавцем санкцій за кваліфіковані та особливо кваліфіковані види злочинів проти державних фінансів не завжди враховувалися положення теорії кримінального права, відповідно до яких однакова кваліфікуюча ознака повинна впливати на підвищення покарання приблизно в однаковій мірі відносно усіх злочинів [8, с.369].

Конструювання санкцій у значній мірі залежить від конструкції диспозиції кримінально-правової норми. Чим більш формалізованою є остання, тим вужчим має бути розрив між широкими межами. Якщо ж кримінально-правова норма сформульована так, що має різні межі ступеню суспільної небезпечності, то санкція повинна містити більш широкі нижні та верхні межі. С.І. Дементьев зазначає, що найбільш вірний шлях удосконалення кримінально-правових норм - це максимальна формалізація диспозицій статей з тим, щоб у них зазначалися всі чи майже всі елементи складу злочину й за можливістю найбільш розповсюджені, ті, що враховуються судами, пом'якшуючі та обтяжуючі обставини. Таким чином, автор стоїть на боці звуження суддівського врахування й за звуження меж покарання в кримінально-правових санкціях [6, с.49].

Оцінюючи ту чи іншу кримінально-правову санкцію, належить виходити не лише з того, яких результатів з її допомогою досягає держава у боротьбі зі злочинністю, однак, враховувати наскільки вона відповідає принципам гуманізму та справедливості. При встановленні кримінально-правових санкцій слід враховувати соціально-політичні, морально-етичні та правові наслідки застосування покарання. Аксіологічна оцінка санкції повинна відповідати рівню соціальної значущості тих благ та свобод, яких позбавлено засудженого.

Виконуючи завдання вдосконалення кримінального законодавства, належить акцентувати увагу не стільки на оптимальності чи співрозмірності покарання за той чи інший злочин, скільки на шляхах вірного, обгрунтованого

розподілу його всередині санкції одного складу злочину. Науковцями поряд із зазначеним пропонувалося з метою уніфікації кримінально-правової охорони у санкціях за однорідні злочини (де подібні обтяжуючі обставини) встановити єдині мінімальні та максимальні межі покарання [6, с.79]. Загалом, підтримуючи таку думку, не можна погодитися з тим, що суспільна небезпечність особи, яка вчинила злочин, не впливає на характер злочинного діяння, а тому, конструюючи санкції кримінального закону, належить враховувати в якості основоположних показників суспільної небезпечності об'єктивні ознаки злочину: характер діяння, характер та тяжкість його наслідків [6, с.80].

Отже, аналіз положень, які враховуються при конструюванні кримінально-правових санкцій дає підстави дійти висновку, що кваліфікуючі ознаки, на відміну від обставин, що обтяжують покарання, мають за мету, з одного боку, індивідуалізувати кримінальну відповідальність, з іншого – уніфікувати її. Це положення має бути враховане при виробленні правил побудови кримінально-правових санкцій, що потребує окремого розроблення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кругликов Л.Л. Смягчающие и отягчающие ответственность обстоятельства в уголовном праве. – Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1985. – 163 с.
2. Кругликов Л.Л., Савинов В.Н. Квалифицирующие обстоятельства: понятие, виды, влияние на квалификацию преступлений: Учебное пособие. – Ярославль, 1989. – 87 с.
3. Мясников О.А. Смягчающие и отягчающие наказание обстоятельства в теории, законодательстве и судебной практике. – М.: ООО Изд-во «Юрлитинформ». 2002. – 240 с.
4. Лесниевски-Костарева Т.А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика. – М.: НОРМА, 2000. – 400 с.
5. Кругликов Л.Л., Василевский А.В. Дифференциация ответственности в уголовном праве. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 300 с.
6. Дементьев С.И. Построение уголовно-правовых санкций в виде лишения свободы. – Ростов, Изд-во Рост. ун-та, 1986. – 157 с.
7. Огородникова Н.В. Санкции за имущественные преступления (виды, обоснованность, построение): Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Саратов, 1991. – 18 с.
8. Гуторова Н.О. Проблемы кримінально-правової охорони державних фінансів України: Дис... докт. юрид. наук: 12.00.08 / НЮАУ. – Харків, 2002. – 429 с.

Надійшла до редколегії 02.03.2005

КНИЖЕНКО О.А. ВЛИЯНИЕ КВАЛИФИЦИРУЮЩИХ ПРИЗНАКОВ НА ГРАНИЦЕ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ САНКЦИИ

Исследуются вопросы дифференциации и индивидуализации уголовной ответственности, соотношение обстоятельств, отягчающих наказание с квалифицирующими обстоятельствами, влияния последних на построение уголовно-правовых санкций.

KNIZHENKO O.A. QUALIFYING ATTRIBUTES INFLUENCE ON BORDER OF THE CRIMINAL-LEGAL SANCTION

Questions of differentiation and an individualization of the criminal liability, a parity of the circumstances aggravating punishment with qualifying circumstances, influences of the last on construction of criminal-legal sanctions are investigated.